

Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та архівознавства

(Part 2. Theoretical and methodological foundations of bibliography, library science and archival science)

<https://doi.org/10.31516/2410-5333.068.04¹>

УДК 655.52(438+477)“1872/1876”

О. В. Гончар

аспірант, кафедра медійних технологій, інформаційної та книжкової справи, Інститут поліграфії та медійних технологій

Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

alegka83@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0004-8660-5437>

СИСТЕМА УЧНІВСТВА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ДРУКАРІВ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ “CZCIONKA”)

У статті проаналізовано публікації профспілкового часопису “Czcionka” (1872–1876), присвячені становищу учнів у друкарнях Галичини. На основі матеріалів часопису простежено умови навчання й праці учнів, зловживання працевластувачів їхньою дешевою робочою силою, а також спроби професійних об'єднань друкарів запровадити регулювання учнівських відносин. Висвітлено випадки експлуатації, низької якості фахової підготовки та соціальної незахищеності молодих робітників, що призводили до занепаду професійного рівня в друкарській галузі. Окреслено приклади позитивної практики — проведення конкурсів і змагань, підтримки здібних учнів, підвищення кваліфікації та солідарності між працівниками. Матеріали “Czcionki” розкривають соціально-трудова відносини другої половини ХІХ ст. в контексті становлення професійної самосвідомості друкарів та зародження профспілкового руху в Галичині.

Ключові слова: “Czcionka”, друкарі, учні, Галичина, професійна освіта, трудові відносини, ХІХ століття, соціальна історія, професійна етика, профспілковий рух.

О. Gonchar

postgraduate student, Department of Media Technologies, Information and Book Studies, Institute of Printing and Media Technologies, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

THE APPRENTICESHIP SYSTEM AND PROFESSIONAL TRAINING OF PRINTERS IN EASTERN GALICIA IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY (BASED ON THE NEWSPAPER CZCIONKA)

The study of apprenticeship and professional training of printers in Eastern Galicia in the second half of the XIX century remains an insufficiently explored topic in Ukrainian historiography. The Polish professional newspaper Czcionka (1872–1876) provides

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

a unique source for understanding the socio-professional discourse of the printing community, revealing the conditions, practices, and challenges of vocational education during this period. The relevance of this research lies in its potential to illuminate the historical foundations of professional training and labor relations in the printing industry, contributing to a broader understanding of social and economic history in Galicia.

The purpose of the study is to analyze the system of apprenticeship and professional preparation of printers in Eastern Galicia, using *Czcionka* as a primary source, and to identify the social, economic, and organizational factors influencing the formation of skilled labor. The research methodology combines historical-comparative, source-critical, and discourse-analytical approaches. Articles, reports, and correspondences published in *Czcionka* were examined to reconstruct the practices of vocational training, the role of professional competitions, and the treatment of apprentices by employers.

The results indicate that apprentices often faced exploitation, excessive work hours, and delayed professional advancement, while employers frequently prioritized profit over proper training. The newspaper highlighted exemplary practices in other European regions, drawing attention to the necessity of professional guidance, proper remuneration, and the observance of apprenticeship regulations. The analysis also reveals early expressions of labor solidarity and the role of professional communities in advocating for fair treatment.

The scientific novelty of the study lies in its systematic examination of the *Czcionka* as a source for understanding the professional, social, and cultural dimensions of apprenticeship in Eastern Galicia. Unlike previous research focused mainly on general union structures and labor movements, this study provides insight into the micro-level dynamics of vocational training and labor relations in the printing sector.

The practical significance is found in the potential application of historical lessons to contemporary vocational education and labor policy, highlighting the importance of proper guidance, ethical management practices, and structured apprenticeship programs.

Conclusion. The research demonstrates that the system of apprenticeship in Eastern Galician printing houses was marked by significant challenges, but also by efforts to professionalize the trade and protect apprentices' rights. The findings contribute to the historiography of labor, professional education, and print culture in Central and Eastern Europe in the XIX century.

Keywords: *apprenticeship, professional training, printers, Eastern Galicia, Czcionka, vocational education, labor relations, XIX century, professional press.*

Актуальність теми дослідження. Аналіз системи учнівства та професійної підготовки друкарів у Східній Галичині другої половини XIX ст. є актуальним у контексті дедалі більшого наукового інтересу до історії професійної освіти, трудової культури й соціального розвитку фахових спільнот Центральної та Східної Європи. Друкарська справа цього періоду відігравала важливу роль у формуванні культурного та інтелектуального життя, була одним із чинників поширення знань, освіти й національної самосвідомості. Газета “*Czcionka*” (1872–1876), заснована представниками галицького друкарського середовища, є цінним історичним джерелом, що відображає процеси становлення професійних навичок, соціальної солідарності та формування самосвідомості робітників.

Аналіз її матеріалів дозволяє відтворити еволюцію професійного навчання в друкарській справі та глибше зрозуміти роль учнівства як соціального інституту в процесах модернізації галицького суспільства XIX ст.

Постановка проблеми. Питання учнівства та професійної підготовки друкарів у Східній Галичині другої половини XIX ст. залишається недостатньо вивченим в українській історико-культурній та книгознавчій науці. Попри наявність окремих розвідок, присвячених розвитку друкарської справи в Галичині, організація навчання молодих робітників, формування їхніх професійних компетентностей і соціальних прав не набули системного висвітлення. Особливо цінним у цьому контексті є звернення до матеріалів газети “Czcionka” (1872–1876) — першого профспілкового видання галицьких друкарів, яке відображає внутрішнє життя ремісничих спільнот, становлення їхніх етичних норм, трудових традицій та моделей професійного виховання. Аналіз цього джерела дозволяє виявити особливості взаємодії між учнями, майстрами та власниками друкарень, а також простежити процес інституціоналізації професійної освіти в контексті соціально-економічних змін доби.

Стан розробленості проблеми. Проблематика учнівства та професійної підготовки друкарів у Східній Галичині XIX ст., так само, як і дослідження газети “Czcionka”, досі не знайшла належного відображення в українській історіографії. Певні напрацювання стосуються історії професійних спілок, однак вони не торкаються безпосередньо теми підготовки друкарів. Так, І. Берест (Берест, 2017; Берест, 2018; Berest et al., 2024) послідовно досліджує становлення професійного руху, простежуючи його організаційні засади та розвиток. Подібну позицію поділяє Р. Берест (Берест, 1995), який подає огляд історії профспілок від моменту їх зародження до 1939 р.

У 2020 р. з'явилася публікація, що розширила джерельну базу, але зосереджувалася на діяльності профспілкового товариства лікарів (Берест та ін., 2020). Окремий напрям становлять дослідження профспілкової преси, зокрема праці І. Береста (Берест, 2017), О. Гончар (Берест & Гончар, 2025) та С. Гончар (Гончар & Гончар, 2023). У цих статтях представлено огляд польської преси XIX ст., що здебільшого базується на загальнооглядових підходах і зосереджується на організаційних структурах та соціальних функціях профспілок, без глибшого аналізу публіцистичного дискурсу, гендерних аспектів чи внутрішньопрофесійних суперечностей.

У польській науковій традиції питання учнівства та професійної підготовки друкарів у Східній Галичині, а також осмислення газети “Czcionka” як важливого джерела соціального й професійного дискурсу, також не стали предметом окремого міждисциплінарного дослідження. Лише в статті Г. Тадеусевич (Tadeusiewicz, 1979) здійснено спробу аналізу польської профспілкової преси друкарів, однак без виокремлення галицького контексту.

Загальноєвропейські праці, присвячені проблематиці учнівства та професійної підготовки робітників у XIX ст. (зокрема щодо фабричної зайнятості у Франції, Німеччині, Великій Британії), здебільшого не розглядають поліграфіч-

ну галузь як самостійний об'єкт дослідження або не мають джерельної бази, що стосується території Австро-Угорської монархії. Філософські студії ідей праці (Міллер, 2001), зокрема Джона Стюарта Мілля «Поневолення жінок», створюють важливий теоретичний контекст, проте потребують локалізованого історико-джерельного осмислення.

Таким чином, у сучасній науці існує дефіцит спеціальних досліджень, присвячених вивченню ставлення до учнівської праці в друкарській галузі на основі профспілкової преси. Саме тому аналіз публікацій газети «Czcionka» 1872 р. дозволяє виявити унікальні уявлення, практики та соціальні реакції друкарської спільноти на процес залучення учнів до професії.

Мета статті — комплексне дослідження системи учнівства та професійної підготовки друкарів у Східній Галичині другої половини XIX ст. на основі матеріалів газети «Czcionka» (1872–1876). У межах цього завдання передбачається з'ясувати організаційні засади підготовки учнів у друкарських закладах, визначити соціальний статус й умови праці учнів, простежити роль профспілкових ініціатив у регулюванні навчально-виробничого процесу, а також виявити відображення професійної етики, трудових відносин й освітніх тенденцій у публіцистичному дискурсі часопису.

Виклад основного матеріалу дослідження. Своєрідною формою перевірки учнів на професійну придатність були фахові конкурси чи змагання. Так, у першому випуску «Czcionki» повідомлялося про цікаву практику з міста Брно, з друкарні «пана М. Рохрера». Там наприкінці грудня 1871 р. у вигляді змагання відбулася презентація учнів, які вчилися читати стенографічні рукописи. З цього приводу редакція закликала львівських власників друкарень і працевдавців переймати подібний досвід, що б покращило професійний вишкіл учнів (Czcionka, 1872, stycznia 1).

17 червня 1872 р. «Czcionka» повідомляла про подібний конкурс з Відня. Там «керівництво друкарні пана Фромма оголосило тригодинну пробу швидкого складання [шрифтів. — Авт.] за винагороду для шести своїх старших учнів». Далі уточнювалося, що учні, окрім того, що їм заплатили за тарифом за кількість набраного тексту, отримали ще й грошові премії (Czcionka, 1872, czerwca 17, s. 48).

Злободенною темою, яку порушували в часописі, було зловживання працевдавцями учнями та термінами учнівства, затягування процесу переведення їх у розряд більш кваліфікованих працівників. Учням зазвичай платилося значно менше, хоча часто вони виконували таку ж кваліфіковану роботу, як і «колеги».

Коли у квітні 1871 р. до Львова прибув «пан Будвайзер» і заклав друкарню, яка мала постачати цісарську «дирекцію скарбу» необхідною друкованою продукцією, то, щоби отримати це замовлення, він самовпевнено погодився виконати його за половину від реальної видаткової вартості. Різницю він сподівався покрити за рахунок низької зарплатні друкарям, однак цьому на заваді стало «Поступове Товариство». Тоді він «почав приймати на роботу багато учнів-втікачів різної кваліфікації та визнання; не витримав однак так слабкої

львівської конкуренції капіталу», друкарню було засеквестровано¹, а сам «пан Будвайзер» покинув Львів (Czcionka, 1872, maja 1, s. 35).

1 травня 1872 р. краківський кореспондент «Czcionki» писав: «Зле коїться в тому, що надто велика кількість учнів утримується, а немає в тих друкарнях колег, котрі впливали би на них і пояснювали, що велика кількість учнів лише заневищає заклад і що користь, отримана від них, не виврівняє втрат, які заклад через них зазнає, а роботи, ними виконувані часто без нагляду, ганьблять його». «Якщо ж мені закинуть ті панове, що й колеги іноді друкарні заневищають, то відповім їм так: — Тільки такі, що з їхньої або подібної школи вийшли» (Czcionka, 1872, maja 1, s. 35). Наприклад, «друкарня газети “Czas”, яка колись за пана Кірхмайєра була першорядною, затруднює 8 шрифтонабирачів і 12 учнів, а за чутками має намір прийняти ще кілька учнів» (Czcionka, 1872, maja 1, s. 35). У тій же друкарні робочий день тривав 10,5 год. (Czcionka, 1872, lipca 3). Усього в краківських друкарнях налічувалося близько 60 «колег» і понад 30 учнів (Czcionka, 1872, maja 1).

17 червня 1872 р. торунський кореспондент газети повідомляв, що в м. Хелмно² «є три друкарні — панів Брандта, Льеде і Томашевського». Перша з них перекваліфікувалася більше в продаж товарів, інша виживає за рахунок здавання клієнтам кімнат під готельні номери. А от в «друкарні Томашевського», де друкується польський часопис “Przyjaciel ludu”, немає жодного «товариша» і вся робота виконується працею учнів. «Учень у такій друкарні, де не має над собою жодного нагляду або якоїсь практичної вказівки, відданий сам собі; виконуючи працю, він не переживає чи вона буде добре чи погано зроблена, не маючи жодної уяви про професію, яка в майбутньому має забезпечувати його побут» (Czcionka, 1872, czerwca 17, s. 47).

Далі кореспондент докоряє їхньому працедавцеві: «Як можна бути таким несумлінним і зав'язувати долю молодій людині, яка будучи зараз перетвореною на машину, вже не надаватиметься в майбутньому до жодного вжитку?» Він пророкує, що в разі потрапляння такого юнака до нормальної друкарні, «той просто зглупіє і, коли йому відкриються очі, то залишиться партачем, який не може знайти собі роботу» (Czcionka, 1872, czerwca 17, s. 47). Автор статті дорікав панові Томашевському в перекладанні необхідності добре навчати учнів і творити майбутні кваліфіковані кадри на плечі інших. На доказ він пропонував взяти до рук примірник “Przyjaciela ludu”, де неозброєним оком видно якість виконання в цій друкарні. «Чи пан Томашевський вважає, що людям, котрі цю газету читають, є всеодно, коли одна шпальта аж така чорна, що з неї фарба летиться, а інша така бліда, що нічого прочитати не можна?» У підсумку власни-

1 Секвестр — це юридичний термін, який означає тимчасове вилучення або обмеження права користування та розпорядження майном до вирішення певного спору (найчастіше — судового). Ймовірно, друкарня стала об'єктом судового слідства або перевірки, а на час розгляду справи або до винесення рішення було обмежено її діяльність чи заборонено розпоряджатися її майном.

2 Хелмно (пол. Chelmno), або Кульм (нім. Culm, Kulm) — місто в Північній Польщі, на р. Вісла.

кові друкарні було рекомендовано найняти фахових «колег» і не ганьбити такими діями своє ім'я (Czcionka, 1872, czerwca 17, s. 47).

Завдяки тому ж торунському кореспондентові «Czcionki» дізнавався галицький читач про становище своїх побратимів «під пруським забором». Так 27 квітня 1872 р. він писав: у Торуні є лише дві друкарні, про які варто згадати, — «пана Я. Бучинського», у котрій виходить «Gazeta Toruńska», і «пана Ламбека», у котрого виходить німецький часопис «Torner Zeitung». «Решта друкарень не заслуговує навіть на таку назву». У «друкарні пана Ламбека» працюють: 2 «колег» (зарплатня обох — по 5 талерів на тиждень), 1 метрампаж¹ (4,5 талери на тиждень) і аж 9 учнів (!). Далі уточнювалося, що «учні ці зібрані з над Вісли, частина з яких була викинена з інших ремесел» (Czcionka, 1872, maja 16, s. 39).

«Друкарня Я. Бучинського» кардинально різнилася від попередньої. Тут працювали 4 «колег» і 2 учнів. Коли працівники друкарні звернулися до власника «через дороговизну» життя, той вислухав їх і погодився з їхніми аргументами, підвищивши кожному зарплатню. Працівники «Друкарні Ламбека» натомість скаржилися, що на таку зарплатню «вижити не можуть», але вже перестали від власника чогось добиватись, оскільки це не має сенсу. «Ламбек є німцем і наймає на шрифтонабирачів поляків». Тут автор прямо натякає ще й на національний гніт. Простежуємо цікаву закономірність — там, де «колеги»-друкарі не змогли обстояти свої права перед власниками, із часом їх було поступово заміщено дешевою робочою силою — учнями, навіть попри низьку професійну кваліфікацію останніх. Торунський кореспондент із цього приводу додає: «в провінції нашої справи ще гірші, бо там є кілька друкарень, де немає жодного «товариша», а одні лише учні» (Czcionka, 1872, maja 16, s. 39).

Ледь не найгіршим було становище учнів у перемишльській греко-католицькій друкарні, яку «державив жидівський консорціум». 24 липня 1872 р. кореспондент газети повідомляв, що «учні нічому тут не вчать, бо цілими днями їх використовують дружини державців до своїх послуг: одного посилають по воду, другого — по цибулю, третього — за бавовною до панчох... і знову, і знову... так з дня на день ті бідаки відпочинку не мають». Також наводяться факти примусу до відроблення за рахунок обідньої перерви за запізнення на роботу, невивплати за понаднормові години, коли часто робочий день свідомо затягувався «державцем-жидом» до 15 годин. І далі він підсумовує: «а які з того учні, можна собі уявити» (Czcionka, 1872, lipca 24, s. 63).

У менших провінційних друкарнях Галичини становище учнів подекуди було взагалі безправним. Так, у січні 1874 р. кореспондент із Коломиї повідомляв про «схему», яка мала місце в коломиїській «Друкарні Білоуса». «Принципаль» (старший майстер), приймаючи учня, насамперед малював перед його родичами «перспективу великих заробітків у інших містах» по завершенні навчання в нього. Також учень, зі слів того принципала, зможе там «вступити до Товариства Взаємопомочі і користати з нього у разі слабкості чи старості».

1 Метрампаж — це робітник у друкарні, який вимірює та розраховує площу тексту на шпальтах перед версткою, щоб точно визначити обсяг сторінки або смуги.

[...] «Заохочені учні горнутья до друкарні, однак, підівчившись тут партачити, звертаються до майстра з проханням дати їм місце шрифтонабирача чи друкаря і не приймати “колег”, котрі тільки сварять їх» (за неякісну роботу). Далі під надуманим приводом про відсутність роботи принципаль звільняє «товариша», набирає на його місце двох нових учнів, для котрих раптом знову є доволі роботи. Учні працюють ненормовано, від ранку до ночі, за 5 злотих на тиждень. Якщо ж учень починає просити більшої платні, його звільняють під тим же ж приводом — браку праці — і приймають нового учня на його місце. З цього кореспондент робить висновок: «принципаль на провінції то великий пан; він не боїться жодної змови; [...] товариш при ньому має мати очі і губи замкненими, бо втратить хліб». [...] «Якщо відкриває хтось на провінції друкарню, то залазить в борги, але вже по десяти роках купує собі кам'яницю, далі розповідаючи колегам, що роботи нема» (Czcionka, 1874, luteq 25, s. 19).

У випуску № 6 за 4 березня 1874 р. “Czcionka” знову писала про це, уточнюючи цього разу, що в коломийській друкарні конфлікт між колегою «Z», у котрого було на утриманні троє дітей, і власником друкарні «В.», щодо підвищення зарплатні з 8 до 10 злотих на тиждень триває від травня минулого року. Водночас автор докоряє тому «майстрові роботи на пресі» у тому, що за 9 років роботи в цій друкарні він підготував і випустив лише 1 учня (!). Коли старий пресувальник зрештою на знак протесту припинив роботу, власник найняв нового працівника до пресу — «пана S.», котрий ніби випадково опинився в Коломиї, нічого не знав і став до роботи на 6 тижнів за такий самий тариф, як і попередній. Лише розголос справи і професійний осуд завдяки “Czcionci” змусили того штрайкбрехера покинути цю друкарню (Czcionka, 1874, marca 4, s. 27–28).

Зрештою «пан Білоус» обіцянками підвищення платні до 10 злотих повернув до праці старого майстра, але обдурив його і знущався, спеціально виплачуючи на тиждень по 2–4 злотих, щоби той, терплячи сильні нестатки, погодився на старий тариф. Коли ж майстер вдруге покинув працю, то до роботи на пресі став учень на шрифтоукладача — за 6 злотих на тиждень (плюс харчування і житло). У підсумку автор із сумом констатував: «отакі то наші працедавці на провінції, що з нашої біди хочуть користати і нашою кривдою багатіти» (Czcionka, 1874, marca 4, s. 27–28).

Найцікавішим для нас тут є те, що очевидно той учень не впорався з роботою, оскільки в березні 1874 р. “Czcionka” повідомляла, що «пан Білоус» погодився повернути старого майстра та пообіцяв йому підвищити на 1 злотий на тиждень платню. Сам же ж той працедавець їздив до Львова та Перемишля в пошуках «одного підівченого практиканта до машини [пресу. — Авт.], а іншого до кашти» (Czcionka, 1874, marca 4, s. 27–28), тому що від нього «після руських свят» (тобто Різдва) зрештою втекли всі учні, «маючи болючий досвід, практикований на кожному тамтешньому працівникові» (Czcionka, 1874, marca 26, s. 34).

Подібний «агент чи то власник» з'явився в серпні 1874 р. і в Станіславові. Почав закуповувати друкарський прес та інший матеріал і вербувати до себе уч-

нів. “Czcionka” із цього приводу писала, що «хоч невідомо хто тією експедицією опікується, застерігаємо і колег і учнів не дати себе упіймати на обіцянні золоті гори», оскільки «є живий приклад у тому самому місті, де засновник друкарні, відірвавши людей з певною кондицією [фахівців з інших місць. — Авт.], таким нічого не заплатив, а сам потрапив до в'язниці на 6 років, залишивши їх в чужому місці без праці і без 1 цента» (Czcionka, 1874, sierpnia 22, s. 59).

У період соціально-економічної кризи другої половини 1874 р. постраждало й учнівство та рівень його вишколу. 11 вересня в статті «Друкарська справа у Львові — занепадає!» автор, зокрема, писав, що часто майстри неналежно навчають учнів, а згодом бачачи, що ті небагато чому навчилися, «працедавець випишує учня, а той мусить пуститися в світи, однак не отримує ніде працевлаштування, хіба що на короткий час і, обійшовши всі друкарні, сидить на шії в батьків, якщо їх має, чи шукає протекції або йде до війська чи рогаткової сторожі»¹. «Дійшло до того, що львівські книгари дають друкувати свої праці до Ляйпціга та Тешина і далі, хоча наші друкарні мають найновіші шрифти, тільки їх вживати нема кому, бо нема вишкolenих робітників. До такого панове працедавці дійшли при господарюванні учнями й дешевими робітниками, що ім з-під носа роботу забирають» (Czcionka, 1874, wrzesnia 11–12, s. 69). Автор уважав, що «на брак кваліфікованих робітників якраз впливає велика кількість учнів, котрих неможливо припилювати, тому призвичаюються до лінощів не тільки в роботі, а й у мисленні [...] 3 такого учня важко зробити доброго шрифтонабирача» (Czcionka, 1874, wrzesnia 11–12, s. 69).

Задля об'єктивності слід зазначити, що на шпальтах “Czcionki” зустрічаємо й цілком протилежні до «коломийської» історії. Так, 13 серпня 1872 р. в німецькому м. Хольцхаузен² учні місцевої друкарні припинили роботу, вимагаючи підвищення платні за понаднормові години (Czcionka, 1872, sierpnia 21). А в листопаді того ж року в м. Шлезвіг³ дійшло до страйку працівників «друкарні Йохансона» проти «безправ'я учнів» (Czcionka, 1872, listopada 27, s. 135). Чи не вперше бачимо тут вияв солідарності старших «колег» з учнями.

У випуску № 25 за 19 червня 1873 р. повідомлялося, що в м. Познань є 4 друкарні, у яких кількість учнів значно перевищує кількість постійних працівників — т. зв. «колег» чи «товаришів». У «Друкарні Дашкевича» на 3-х «товаришів» тоді припадало 8 учнів (Czcionka, 1873, czerwca 19, s. 100). Щодо інших познанських друкарень, то в: «Друкарні Шмадіцького» — 4 «товариші» й 10 учнів; «Друкарні Крашевського» — 18 «товаришів» й 11 учнів; новозакладеній «Друкарні Лейтгебера» — 3 «товариші» і 4 учні. Причому зазначалося, що це «давня й поширена практика». У «Друкарні Крашевського», де керував «доктор

1 “Рогатка” — це контрольно-пропускний пункт на дорогах, що вели до Львова. Склалися з невеликої сторожової споруди зі шлагбаумом або дерев'яною «рогачкою» — звідси й назва. За своєю суттю це були митно-поліцейські блокпости, на яких стояла озброєна сторожа.

2 Хольцхаузен (нім. Holzhausen) — містечко в центральній-східній частині Німеччини, у землі Саксонія-Анхальт.

3 Шлезвіг (нім. Schleswig) — місто на півночному заході Німеччини в землі Шлезвіг-Гольштайн.

Лебінський», розчарування працівників було найбільшим, оскільки всі знали, що сам він до приходу сюди працював багато років у друкарні з яскраво вираженим характером деспотизму керівництва щодо підлеглих. Тому колектив сподівався, що він буде керувати по-іншому, «взірцево», однак цього, на жаль, не сталося (Czcionka, 1873, czerwcia 19, s. 100).

У рубриці «Новини з друкарського світу» 17 жовтня 1874 р. повідомлялося, що в м. Прага «надзвичайна кількість учнів по друкарнях» — аж 280 (з них шрифтонабирачів — 214 і «друкарських» — 66). Окрім того, упродовж року було «виписано» 38 учнів на шрифтонабирача і 23 «друкарських», очевидно як таких, що опанували фах. Якщо взяти до уваги, що тоді в празьких друкарнях сумарно працювало 374 старших «колеги» (308 шрифтонабирачів та 66 друкарів), то, наприклад, у друкарів складається співвідношення 1 до 1-го, а в шрифтонабирачів — 1 до 0,7 (Czcionka, 1874, października 17, s. 92). Більше того, учні там іноді мимоволі ставали ще й штрайкбрехерами. На початку листопада в празькій «Кирило-Мефодіївській друкарні» шрифтонабирачі оголосили страйк через те, що в політичному тижневику «Czech» звільнили кількох шрифтонабирачів, а на їхнє місце відразу прийняли аж 12 учнів! (Czcionka, 1874, listopada 7).

У сусідній Моравії справи були не кращі. 25 листопада 1874 р. в м. Брно на черговому Зібранні Центрального Союзу моравських друкарів та ливарників шрифтів було прийнято «Меморандум» до працедавців у справі недотримання ними «Приписів для учнів» (1871 р.). Серед розлогих звинувачень насамперед лунали тези про те, що «працедавці учнів ні до фахової, ні до промислової школи не посилають». Одночасно моравськими друкарями був висунутий ряд вимог. Так, кількість учнів у друкарнях не мала виходити за межі пропорції 1 учень на 3–4 «колеги». Не приймати жодного учня без попереднього екзамену комісії, складеної з фахово досвідчених членів Товариства щодо розумових та фізичних здібностей кандидатів в учні. Також не виписувати жодного учня, поки той не зробить всі внески, приписані Статутом Товариства. Не дозволяти учням працювати в неділю і по ночах, а навпаки, змушувати їх відвідувати промислову школу (Czcionka, 1874, grudnia 12, s. 119).

Стосовно ж вищезгаданої «Друкарні Лейтгембера», то там роками ситуація також не змінювалася. Коли 21 грудня 1875 р. працівникам газети «Kurjer Poznański» (при «Друкарні Межбах») напередодні Різдва було повідомлено про переведення їх на нове місце праці, то, на думку кореспондента «Czcionki», перспектива для них вимальовувалася «незаздрісна». Річ у тому, що «пан Лейтгембер, котрий до цього часу і так послуговувався переважно працею учнів, виявив намір спровадити собі нових набирачів текстів [...] У такому разі спіткало би декількох жонатих наших колег, а між ними і голову редакції, шановного пана Ельснера, смутне майбутнє, бо залишиться на невизначений час без роботи» (Czcionka, 1876, stycznia 1, s. 1–2).

Траплялося, учні змушені були працювати й у неділю, коли замовлень було через край. Так, 29 грудня 1875 р. кореспондент Кароль Беднарський повідомляв

на шпальтах “Czcionki” про те, що двоє учнів із Друкарні НТШ у Львові допомагали двом учням із Друкарні Оссолінських «пополудні у неділю» з роботою, тобто підзаробляти. Однак, як з’ясувалося, керівництво обох друкарень про це не було доведене до відома. Уже наступного дня керівництвом Друкарні НТШ було їх попереджено й наказано, що якщо вони ще бодай раз підуть у чужу друкарню «на роботу», то можуть відразу звільнитися з теперішнього місця праці.

У грудні 1872 р. кореспондент газети з м. Брно повідомляв, що минув рік, як були прийняті Центральним Союзом моравських друкарів та ливарників шрифтів «Приписи для учнів», однак констатував, що вони не виконуються як мінімум щодо 4-го та 5-го пунктів. Так, обіцяна працедавцями професійна друкарська школа в м. Брно не була закладена. Більше того, власники друкарень навіть до Промислової школи своїх учнів не посилають, змушуючи їх працювати по неділях (Czcionka, 1872, grudnia 4).

Набуття учнями членства в друкарських товариствах також відбувалося повільно й з певними умовами. Так, у випуску № 4 за 16 лютого 1872 р. “Czcionka” повідомляла про те, що в Берліні Загальні Збори друкарських товариств постановили дописати до Статуту параграф такого змісту: «Учні, котрі четвертий рік науки закінчили, і добровільно зголосилися приєднатися до Товариства, будуть тільки тоді прийняті, якщо свою здатність доведуть перед Товариством» (Czcionka, 1872, lutego 16, s. 15). Це дещо нагадує цехову середньовічну практику переведення учнів у підмайстри або підмайстрів у майстри. В обох випадках претендент на підвищення кваліфікації мав довести роботою, що він вже фахово готовий до цього.

Висновки. Дослідження матеріалів газети “Czcionka” (1872–1876) надало змогу простежити становлення системи учнівства та професійної підготовки друкарів у Східній Галичині як важливого елементу соціально-професійної структури галицького суспільства другої половини XIX ст. Учніство в друкарській галузі виступало не лише формою набуття фахових навичок, але й важливим чинником соціалізації, формування професійної етики та корпоративної солідарності серед робітників.

Газета “Czcionka” виконувала функції профспілкового органу, який не лише інформував про умови праці та навчання, але й формував громадську думку щодо необхідності поліпшення становища учнів, захисту їхніх трудових прав та впровадження елементів професійної освіти. Її публікації засвідчують намагання друкарської спільноти унормувати відносини між учнями, майстрами та власниками друкарень, а також створити передумови для становлення організованого профспілкового руху.

Аналіз показав, що в умовах індустріалізації та зростання попиту на кваліфіковану робочу силу друкарська галузь Галичини поступово переходила від ремісничих форм навчання до більш структурованих і регламентованих моделей професійної підготовки. Учніство почало набувати ознак соціального інституту, пов’язаного з моральними нормами, колективною відповідальністю й культурою праці.

Отже, матеріали “Czcionka” є цінним джерелом для вивчення еволюції професійної освіти, трудових відносин та формування соціальної свідомості друкарів у контексті ширших процесів модернізації галицького суспільства кінця XIX ст.

Перспективи подальших досліджень можуть стосуватись поглиблення порівняльного аналізу системи учнівства та професійної підготовки друкарів у Східній Галичині та інших регіонах Австро-Угорської імперії, а також у сусідніх країнах, що дозволить виявити загальноєвропейські тенденції й регіональні особливості професійної освіти. Значний науковий інтерес становить вивчення соціально-культурного контексту, зокрема впливу економічних криз, національної політики та гендерних аспектів на умови праці та навчання учнів, а також їхнє соціальне становище в професійній спільноті. Перспективним є також систематичне дослідження інших профспілкових і професійних видань XIX ст. для створення повнішої картини розвитку друкарської справи, формування професійної етики та стандартів трудових відносин. Крім того, важливим є аналіз впливу промислових реформ, діяльності професійних шкіл та законодавчих ініціатив на підготовку учнів і підвищення кваліфікації робітників, що дозволить глибше зрозуміти процеси модернізації та стандартизації професійної освіти. Реалізація цих досліджень сприятиме формуванню міждисциплінарного підходу до історії друкарської галузі й соціальної історії Галичини другої половини XIX ст.

Список посилань

- Берест, І. (2017). *Історія професійних спілок України (Східна Галичина 1817–1918 рр.)* [Монографія]. Ліана-М.
- Берест, І. (2018). Діяльність «Товариства взаємної допомоги приватних службовців» Галичини в 1848 році. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *Історичні науки*, (27), 51–56. <https://doi.org/10.25264/2409-6806-2018-27-51-56>
- Берест, І. Р. (2017). Аналіз львівської профспілкової преси поліграфістів на прикладі часописів “Czcionka” і “Przewodnik dla spraw drukarsko-litograficznych”. *Грані*, 20(11), 17–21. <https://doi.org/10.15421/1717142>
- Берест, І. Р., & Гончар, О. В. (2025). Аналіз основної польської історіографії профспілкового руху в Галичині. У *Інформація, комунікація, суспільство 2025: збірник матеріалів XIV Міжнародної наукової конференції, Зозулі, Львівська обл.* (с. 246–247).
- Берест, І., Берест, Р., Пасічник, М., Савчук, Г., & Олійник, М. (2020). Аналіз статусу та першого року діяльності Львівського товариства галицьких лікарів (“Towarzystwo lekarzów galicyjskich”). *Медичні перспективи*, 25(2), 168–176. <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2020.2.206799>
- Берест, Р. (1995). *Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні (1817–1939)*. Відродження.
- Гончар, С., & Гончар, О. (2023). Загальні проблеми медіакомунікацій на сторінках галицької профспілкової преси XIX століття. У *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матеріали міжнародної наукової конференції, 22–23 листопада 2023 р.* (Ч. 1, с. 52–53). ХДАК.

- Міллер, Д. С. (2001). *Про свободу. Роздуми про представницьке врядування. Поневолення жінок* (В. Триліс, Є. Мірошніченко, В. Єрмоленко, Пер.). Основи.
- Berest, I., Honchar, S., & Gonchar, O. (2024). Trade Unions of Eastern Galicia During the Socio-political Processes of the 19th – Early 20th Centuries. In *Data-Centric Business and Applications: Advancements in Information and Knowledge Management* (Vol. 2, pp. 141–164). Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-59131-0_7
- Czcionka (1872, czerwca 17). *Rozmaitości*, R. I.(12), 48.
- Czcionka. (1872, czerwca 17). *Kronika świata drukarskiego*, R. I.(12), 47.
- Czcionka. (1872, grudnia 4). *Wiadomości zawodowe*, R. I.(35), 139.
- Czcionka. (1872, lipca 24). *Kronika świata drukarskiego*, R. I.(16), 63.
- Czcionka. (1872, lipca 3). *Korespondencje*, R. I.(13), 51.
- Czcionka. (1872, listopada 27). *Korespondencje*, R. I.(34), 135.
- Czcionka. (1872, lutego 16). *Korespondencje*, R. I.(4), 15.
- Czcionka. (1872, maja 1). *Korespondencje*, R. I.(9), 35.
- Czcionka. (1872, maja 16). *Korespondencje*, R. I.(10), 39.
- Czcionka. (1872, sierpnia 21). *Kronika świata drukarskiego*, R. I.(20), 80.
- Czcionka. (1872, stycznia 1). *Rozmaitości*, R. I.(1), 4.
- Czcionka. (1873, czerwca 19). *Korespondencje*, R. II.(25), 100.
- Czcionka. (1874, grudnia 12). *Nowiny z świata drukarskiego*, R. III.(30), 119.
- Czcionka. (1874, listopada 7). *Nowiny z świata drukarskiego*, R. III.(26), 104.
- Czcionka. (1874, lutego 25). *Korespondencje*, R. III.(5), 19.
- Czcionka. (1874, marca 26). *Korespondencje*, R. III.(9), 34.
- Czcionka. (1874, marca 4). *Korespondencje*, R. III.(6), 27–28.
- Czcionka. (1874, października 17). *Nowiny z świata drukarskiego*, R. III.(23), 92.
- Czcionka. (1874, sierpnia 22). *Nowiny z świata drukarskiego*, R. III.(15), 59.
- Czcionka. (1874, września 11–12). *Lwów*, R. III.(18), 69.
- Czcionka. (1876, stycznia 1). *Korespondencje*, R. V.(1), 1–2.
- Tadeusiewicz, H. (1979). *Polskie czasopisma drukarskie XIX wieku (Stan zachowania i stan badań, charakterystyka bibliograficzno-typograficzna)*. *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 18(2), 25–40.

References

- Berest, I. (2017). *History of Trade Unions in Ukraine (Eastern Galicia, 1817–1918)* [Monograph]. Liana-M. [In Ukrainian].
- Berest, I. (2018). Activities of the “Mutual Aid Society of Private Servants” of Galicia in 1848. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”. Seria: Istorychni nauky*, (27), 51–56. <https://doi.org/10.25264/2409-6806-2018-27-51-56> [In Ukrainian].
- Berest, R. (1995). *Essays on the history of the trade union movement in Western Ukraine (1817–1939)*. Vidrodzhennia. [In Ukrainian].
- Berest, I., Berest, R., Pasichnyk, M., Savchuk, H., & Oliinyk, M. (2020). Analysis of the charter and first year of activity of the Lviv Society of Galician Doctors (“Towarzystwo lekarzów galicyjskich”). *Medychni perspektyvy*, 25(2), 168–176. <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2020.2.206799> [In Ukrainian].
- Berest, I. R. (2017). Analysis of the Lviv trade union press for printers based on the example of the magazines “Czcionka” and “Przewodnik dla spraw drukarsko-

- litograficznych”. *Hrani*, 20(11), 17–21. <https://doi.org/10.15421/1717142> [In Ukrainian].
- Berest, I. R., & Honchar, O. V. (2025). Analysis of the main Polish historiography of the trade union movement in Galicia. In *Informatsiia, komunikatsiia, suspilstvo 2025: zbirnyk materialiv XIV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, Zozuli, Lvivska obl.* (pp. 246–247). [In Ukrainian].
- Honchar, S., & Honchar, O. (2023). General problems of media communications in the pages of the Galician trade union press of the XIX century. In *Kulturolohiia ta sotsialni komunikatsii: innovatsiini stratehii rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, November 22–23 2023 (P. 1, s. 52–53)*. Kharkiv State Academy of Culture. [In Ukrainian].
- Mill, D. S. (2001). *On freedom. Reflections on representative governance. The subjugation of women* (V. Trylis, Ye. Miroshnychenko, V. Yermolenko, Trans.). Osnovy. [In Ukrainian].
- Berest, I., Honchar, S., & Gonchar, O. (2024). Trade unions of Eastern Galicia during the socio-political processes of the XIX – early XX centuries. In *Data-Centric Business and Applications: Advancements in Information and Knowledge Management* (Vol. 2, pp. 141–164). Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-59131-0_7 [In English].
- Czcionka (1872, czerwca 17). *Rozmaitości*, R. I.(12), 48. [In Polish].
- Czcionka. (1872, czerwca 17). *Kronika świata drukarskiego*, R. I.(12), 47. [In Polish].
- Czcionka. (1872, grudnia 4). *Wiadomości zawodowe*, R. I.(35), 139. [In Polish].
- Czcionka. (1872, lipca 24). *Kronika świata drukarskiego*, R. I.(16), 63. [In Polish].
- Czcionka. (1872, lipca 3). *Korespondencje*, R. I.(13), 51. [In Polish].
- Czcionka. (1872, listopada 27). *Korespondencje*, R. I.(34), 135. [In Polish].
- Czcionka. (1872, lutego 16). *Korespondencje*, R. I.(4), 15. [In Polish].
- Czcionka. (1872, maja 1). *Korespondencje*, R. I.(9), 35. [In Polish].
- Czcionka. (1872, maja 16). *Korespondencje*, R. I.(10), 39. [In Polish].
- Czcionka. (1872, sierpnia 21). *Kronika świata drukarskiego*, R. I.(20), 80. [In Polish].
- Czcionka. (1872, stycznia 1). *Rozmaitości*, R. I.(1), 4. [In Polish].
- Czcionka. (1873, czerwca 19). *Korespondencje*, R. II.(25), 100. [In Polish].
- Czcionka. (1874, grudnia 12). *Nowiny z świata drukarskiego*, R. III.(30), 119. [In Polish].
- Czcionka. (1874, listopada 7). *Nowiny z świata drukarskiego*, R. III.(26), 104. [In Polish].
- Czcionka. (1874, lutego 25). *Korespondencje*, R. III.(5), 19. [In Polish].
- Czcionka. (1874, marca 26). *Korespondencje*, R. III.(9), 34. [In Polish].
- Czcionka. (1874, marca 4). *Korespondencje*, R. III.(6), 27–28. [In Polish].
- Czcionka. (1874, października 17). *Nowiny z świata drukarskiego*, R. III.(23), 92. [In Polish].
- Czcionka. (1874, sierpnia 22). *Nowiny z świata drukarskiego*, R. III.(15), 59. [In Polish].
- Czcionka. (1874, września 11–12). *Lwów*, R. III.(18), 69. [In Polish].
- Czcionka. (1876, stycznia 1). *Korespondencje*, R. V.(1), 1–2. [In Polish].
- Tadeusiewicz, H. (1979). *Polskie czasopisma drukarskie XIX wieku (Stan zachowania i stan badań, charakterystyka bibliograficzno-typograficzna)*. *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 18(2), 25–40. [In Polish].